

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ,
СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ
ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 07-411.1 групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо-професійної програми «Соціальна
робота»
Каріна ЛОЗОВА

Керівник: к. пед. н., доцент Тетяна ШВЕЦЬ
Рецензент: к. псих. н., доцентка Олеся САМКОВА

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження проблем сімей трудових мігрантів	6
1.1 Трудова міграція як соціальне явище.....	6
1.2 Специфіка життєдіяльності дітей із дистантних сімей трудових мігрантів	14
РОЗДІЛ 2. Технологічні особливості соціального захисту сімей трудових мігрантів	21
2.1. Профілактика дезадаптації як основа соціальної роботи з дітьми трудових мігрантів (за результатами дослідження проблем дітей трудових мігрантів).....	21
2.2 Специфіка соціальної роботи з сім'ями трудових мігрантів як реалізація прав українських трудових мігрантів на соціальний захист.....	25
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	38
ДОДАТКИ	45
<i>Додаток А.</i> Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти Херсонського державного університету	45
<i>Додаток Б.</i> Анкета для вивчення проблем сучасного соціального сирітства дітей трудових мігрантів	46

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні на родину як на економічне та соціокультурне явище впливають різні фактори: економічні, соціальні тощо. Сьогодні погіршення матеріального становища сім'ї є однією з причин, що призводить до збільшення кількості проблемних сімей. Учені виявили, що останнім часом з метою постійного, тривалого чи тимчасового перебування або проживання українці роблять спроби виїхати за межі країни, сподіваючись завдяки цьому на надійний спосіб розв'язання особистих життєвих проблем, насамперед соціальних. Міграційний компонент тут діє як стимул для підвищення рівня життя, тобто пошуку роботи з більшою оплатою та покращення матеріального становища.

Економічні негаразди, військові конфлікти, етнічні суперечності та інші проблеми постійно підштовхують наших співвітчизників до виїзду за межі нашої країни. Кількість людей, які залишили країну, зростає й оцінюється в кілька мільйонів. Розповсюдження трудової міграції пов'язують з низьким рівнем життя населення та високим рівнем незайнятості та безробіття, бідністю людей, гендерною дискримінацією, низьким рівнем медичного обслуговування, відсутністю належного правового захисту, корупцією та психологічними факторами. Але серед перелічених проблем, на наш погляд, найскладнішим є той факт, що члени сімей трудових мігрантів змушені жити окремо, а, отже, саме цей фактор призводить до багатьох проблем у майбутньому. Із від'їздом батьків за кордон умови життя дитини змінюються: знижується рівень успішності в навчанні, з'являються випадки насильства та жорстокості з боку оточення, прояви агресивної та девіантної поведінки дитини, вживання алкоголю, наркотиків, тютюну та різних психотропних речовин. На період відсутності батьків

удома в дітей спостерігається розвиток психологічних і соціальних проблем: тривожності, емоційних розладів, комплексу «самотності» та «непотрібності», надмірних спроб самореалізації, міжособистісних конфліктів з оточенням. Усі ці фактори ускладнюють процес соціалізації дитини та суттєво впливають на погіршення її поведінки.

Аналіз наукових доробків стосовно означеної теми дозволив визначити, що наукові праці І.Зайнишева, Н. Чепелевої, П. Павленка, Т. Гончаренко, Є. Холостової, Н. Куб'як, В. Бочарової, О. Бондарука, Л. Карамушкіної, М. Голубенко присвячені загальним теоретичним положенням соціальної роботи з родинами трудових мігрантів і специфіці виховання дітей у родині в цілому; науковий доробок М. Євсюкової, Т. Веретено, Г. Венгер, Т. Дорошок, Т. Тетеренко й І. Зверєвої характеризується дослідженням особливостей соціально-педагогічної роботи з дітьми, батьки яких для працевлаштування виїхали за кордон; дослідженням особливостей роботи соціальних працівників та соціальних педагогів з учнями з дистантних сімей та вивченням соціально-педагогічної діагностики специфіки життєдіяльності дистантної родини займаються А. Капська, Н. Куб'як, Н. Гевчук, Л. Романовська, Н. Гордієнко, В. Рюль, О. Пенішкевич, І. Трубавіна, У. Тарновецька-Якобець, А. Колесник, Л. Шпильчак, М. Самарська, О. Маланцева, В. Спорад, В. Хлюпін, Р. Овчарова та інші.

Актуальність окресленої проблеми зумовлює вибір теми кваліфікаційної роботи **«Соціальний захист трудових мігрантів та членів їх сімей»**, що видається досить актуальною в наш час.

Мета дослідження – визначення особливостей роботи працівників соціальної сфери з родинами трудових мігрантів щодо їх соціального захисту.

Завдання дослідження:

1. Розглянути особливості поняття «трудова міграція» як соціального явища.
2. Визначити специфіку життєдіяльності дітей із дистантних сімей трудових мігрантів.
3. Проаналізувати особливості профілактики дезадаптації як основи соціальної роботи з дітьми трудових мігрантів (за результатами дослідження проблем дітей трудових мігрантів).
4. З'ясувати специфіку соціальної роботи з сім'ями трудових мігрантів як реалізацію прав українських трудових мігрантів на соціальний захист.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з членами родини трудових мігрантів.

Предмет дослідження – особливості організації та проведення соціальної роботи з сім'ями трудових мігрантів щодо реалізації їх права на соціальний захист.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались такі **методи дослідження**: комплексний аналіз наукових праць з проблеми, що розглядається, – для виявлення сутності явища й поняття «трудова міграція», його критеріїв та показників, методики дослідження етапів формування та емпіричних методів: узагальнення особливостей соціальної роботи з членами сімей трудових мігрантів.

Апробація результатів роботи. Матеріали дослідження також обговорювались на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.03.2021р. №8).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури й додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ СІМЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

1.1 Трудова міграція як соціальне явище

Після отримання Україною незалежності та відкриттям безвізового режиму з багатьма країнами світу одним із досягнень демократизації суспільного життя стало зняття обмежень на перетин державного кордону й як результат – забезпечення вільного руху громадян. Якщо раніше в країні, відокремленій від світу «залізною завісою», закордонні подорожі були привілеєм небагатьох, то останнім часом вони стали доступними й простим громадянам. Значна частина з них не пов'язана з туризмом, відпочинком чи відвідуванням родичів і друзів, а має за мету необхідне працевлаштування й отримання доходу.

Безробіття та неповна зайнятість, економічні труднощі перехідного періоду, низький рівень доходів працівників, затримки з виплатою заробітної плати та пенсій змусили багатьох людей шукати роботу за межами рідної країни. Проблема зовнішньої трудової міграції населення наразі дуже актуальна для України, що залишається тільки країною-експортером робочої сили.

«Трудова міграція – це переміщення в просторі, яке здійснює особа з метою покращення рівня життя без зміни постійного місця проживання. Трудова міграція може бути внутрішньою (в межах країни) та зовнішньою (за межами країни)» [47].

«Зовнішня міграція робочої сили – це переміщення в просторі, яке здійснюється особою за межі країни з метою покращення рівня життя без зміни постійного місця проживання. Причини зовнішньої трудової міграції мають виключно економічний характер. Трудова міграція

зумовлена поєднанням зовнішніх факторів трудової міграції з боку країн-працедавців та внутрішніх факторів соціально-економічного розвитку України. Зовнішніми причинами трудової міграції громадян України за кордон є значно розширений ринок праці західних країн та приваблива матеріальна оцінка трудової діяльності. Більш того, демографічні фактори свідчать про постійне зростання попиту розвинених країн на іноземну робочу силу» [14].

Внутрішні причини трудової міграції громадян України за кордон: соціально-економічна криза, невдоволений попит на роботу всередині країни, спад виробництва, неадекватно низька оцінка робочої сили та загострення економічних проблем. Якщо на початку 90-х минулого століття працевлаштування за кордоном пояснювалося зупинкою підприємств, зростанням безробіття, багатомісячними затримками з виплатою заробітної плати, то сьогодні цей процес спрямований на розв'язання житлового питання, покращення добробуту, можливість оплачувати здобуття освіти дітьми тощо.

«Результати опитування працівників-мігрантів встановлюють мотиви, що визначають виїзд за кордон для працевлаштування:

- фінансовий заробіток для задоволення поточних життєво важливих потреб: їжа, придбання товарів першої необхідності щоденного попиту (одяг тощо);
- дохід для покращення житлових умов (будівництво власного будинку або придбання житла), придбання автомобіля чи інших дорогих товарів тривалого користування;
- накопичення стартового капіталу для створення або розвитку власного бізнесу;
- заробляння коштів для оплати навчання у закладах вищої освіти;
- мотиви нематеріального характеру (отримати певні навички роботи, побачити світ, вдосконалити мовні навички тощо)» [15].

«Зміни у мотивації подорожі спричинила зростання тривалості перебування більшості мігрантів за кордоном: якщо в кінці минулого століття переважали багатоденні поїздки, тільки до 20% поїздок тривалістю понад місяця, то останнім часом найпоширенішими стали виїзди за кордон терміном від 1 до 6 місяців (приблизно половина від загальної кількості подорожей). Сьогодні це виїзди переважно до Польщі, Росії, Німеччини. Кожна п'ята поїздка тривалістю 1,5-2 роки – до Португалії, Іспанії, Італії» [15].

«У структурі трудової міграції громадян України за ступенем законності можна виділити чотири якісно різних рівні:

- офіційна трудова міграція – подорожі громадян України, які, виїжджаючи за кордон, заявляють за мету свого виїзду участь у трудовій діяльності та є легальними трудовими мігрантами в приймаючих країнах (фіксуються в офіційній статистиці);
- неофіційна легальна міграція – перетинання кордону з заявленою метою туризму, відвідування родичів тощо з подальшими реєстрацією та працевлаштуванням в іноземній країні; учасників таких виїздів не фіксує статистика, вони переходять в розряд легальних трудових мігрантів у іноземних країнах;
- успішна нелегальна міграція – виїзд за кордон, пов'язаний з незареєстрованою діяльністю, дозволеною законодавством відповідних країн;
- міграція жертв злочинних дій – торгівля людьми та інші випадки, коли громадяни України займаються незаконною діяльністю за кордоном проти своєї волі або утримуються в нелюдських умовах» [27].

«Основними сферами працевлаштування трудових мігрантів виступають сільське господарство (збір врожаю), будівництво, ведення домашнього господарства (приготування їжі, прибирання будинку,

догляд за людьми похилого віку чи дітьми), сфера торгівлі та обслуговування (як приклад, готельний бізнес)» [15].

У сільському господарстві серед трудових мігрантів спостерігається приблизний гендерний паритет, чоловіки виконують будівельні роботи, а робота в секторі домогосподарств та послуг вважається роботою тільки для жінок. На початку ХХ століття відбулися зміни попиту на закордонних ринках праці, це й викликало масовий виїзд жінок на роботу за кордон з метою працевлаштування нянями, домашніми працівниками, покоївками тощо.

«З початку 90-х років охоплення трудовою міграцією українського населення розширилося. Якщо жителі столиці, великих міст, де люди були більш обізнаними та мобільними, мали зв'язки із зарубіжними країнами, першими приєднувались до неї, то жителі населених пунктів з нижчою кількістю населення поступово активізувались. Таким чином, за даними загальнодержавного соціологічного моніторингу, сьогодні населення малих міст (33% ідентифікованих домогосподарств мігрантів) та сільських районів (28%) найбільш широко представлене у потоках тимчасової трудової міграції за кордон» [47].

«На думку вітчизняних учених (Є. Лібанова та інші), сьогодні каналами трудової міграції громадян України є:

- самостійний пошук роботи (насамперед у країнах, з якими Україна не має візового режиму)
- використання туристичних агентств, через які громадяни України легально як туристи в'їжджають у країни, з якими Україна має візовий режим, і нелегально працюють на їх території;
- користування послугами суб'єктів підприємницької діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном;
- запрошення українських спеціалістів безпосередньо іноземною стороною» [47].

«Виділяють три хвилі зовнішніх трудових міграцій з України у другій половині 20 століття:

1. До 1990-х років – малочисельні зовнішні трудові міграції, відїжджала культурна та інтелектуальна еліта.

2. 1990-1995 роки – відтік трудових ресурсів за кордон більш чисельний (кваліфіковані і досвідчені фахівці), розширюється географія виїзду.

3. Починаючи з 1995 року виїзд за кордон стає масовим (різна кваліфікація працівників)» [47].

«Закономірності зовнішніх трудових міграцій з України:

1. Найбільше трудових мігрантів за кордон проживає в прикордонних територіях.

2. За кордон в більшій мірі відїжджають жителі сільських місцевостей.

3. Основна частка мігрантів мають вік 30-50 років.

4. Одружені люди більш залучені до трудової міграції, ніж неодружені.

5. Чоловіки більшою мірою є потенційними фактичними мігрантами» [47].

Після виїзду батьків за кордон для заробітків починається процес зміни соціального оточення дитини, її звичок та цінностей. Так, до відїзду батьків для дитини найважливішим є становище батьків у суспільстві, місце проживання сім'ї, навчання у престижній або улюбленій школі. Після відїзду батьків система ціннісних орієнтацій дитини змінюється: стають більш важливими модний одяг, можливість та вміння «красиво» жити, подорожі за кордон. Майже не надається значення успішності навчання дітей. Як наслідок спостерігаємо погіршення успішності навчання дітей після відїзду батьків на заробітки.

«Відзначаються як позитивні, так і негативні зміни у поведінці дитини після від'їзду батьків. Щодо позитивних змін, то вони є такі, формування самостійності та відповідальності, діти більше цінують старання батьків та почуваються більш впевненими; діти починають більше спілкуватися з однолітками та дорослими; покращення результатів у навчанні (якщо розуміє мету від'їзду батьків); покращується зовнішній вигляд дитини та поведінка» [46].

«Серед негативних змін у поведінці дитини після від'їзду батьків або одного з них найчастіше виявляється зниження успішності у навчанні та прогули занять, агресивна та неспокійна поведінка дитини, вживання алкоголю та наркотиків, тютюнопаління. Щодо переліку проблем, яких можна було б уникнути, якби батьки (один з батьків) не виїхали на заробітки, то тут і експерти і представники соціального оточення є одностайними. Так, на їхню думку, можна було б уникнути таких проблем, як шкідливі звички, зниження успішності у школі, стреси, неадекватна самооцінка, безвихідні ситуації, замкнутість, нерішучість, брак ласки, батьківського тепла, повноцінного виховання, любові » [46].

«Це далеко не повний перелік проблем, які лежать на поверхні і демонструють внутрішній протест проти розлучення з батьками (одним з них). Загальновідомо, що дитина копіює модель сім'ї, переносить її на майбутню власну. Таким чином, вона, скоріше за все, буде репродукувати свої проблеми через своїх майбутніх дітей. Тому соціальним працівникам слід звернути серйозну увагу на цю проблему. Пропуски занять без поважних причин є проявом негативного ставлення до навчання як до провідної діяльності школяра, споживацької поведінки, безвідповідальності за своє життя, нерозуміння освіти як цінності для себе, можливості самореалізуватися в житті через набуття освіти і професії, прагнення привернути до себе увагу, набутти

«авторитет» через девіантну поведінку, намагання маніпулювати батьками та рідними, вчителями, однолітками шляхом створення непорозумінь, конфліктів своїм недбалим ставленням до навчання» [46].

«Пропуски занять без поважних причин спричиняють неспроможність реалізувати дітьми своє право на освіту. Це є також проявом безвідповідальності батьків або осіб, що тимчасово їх замінюють, за виховання і розвиток дітей» [44].

«Найбільш вагомими причини пропуску занять у навчальному закладі без поважних причин переважно такі: відсутність контролю за поведінкою дітей з боку дорослих, відсутність авторитету дорослих в очах дітей (наприклад, якщо батько один виховує дитину та починає зловживати алкоголем); захоплення комп'ютерними іграми; потрапляння під негативний вплив оточення (діти починають вживати алкоголь, курити); відчуження дитини від шкільного колективу; втрата інтересу, мотивації до навчання і життя в цілому; відсутність життєвих цілей; протест проти того, що батьки поїхали; відсутність стимулу гарно вчитися, адже все одно отримує винагороду (подарунки) від батьків як компенсацію за їх відсутність; вседозволеність» [44].

«Розлука з батьками завжди є травмуючою для дитини. Дітей слід готувати до від'їзду батьків, доречним буде залучення дитини до обговорення, прийняття рішення, у такому випадку дитина буде відповідальнішою за своє життя та поведінку, адже її думка враховувалась батьками» [44].

«Психологічна підтримка та супровід дітей протягом усього терміну відсутності батьків, а також психокорекційна допомога є дуже важливими. Діти повинні відчувати, що, хоча батьки і змушені були поїхати на заробітки, вони їх люблять, діти потрібні їм» [7].

«Досвід показує, що у відносинах між дітьми та дорослими, які опікуються дитиною, за відсутності батьків також виникають проблеми.

Хоча рівень довіри дітей до опікунів (на думку самих опікунів) доволі високий, все ж таки виникають проблеми у взаєминах між дітьми та дорослими: відсутність авторитету «опікуна» у дітей та, як наслідок, неслухняність, неспроможність опікунів замінити батьків, прагнення контролювати дитину, обмеження самостійності, невиконання обіцянок, недостатність уваги до дитини. Той факт, що дитина не слухається дорослих, свідчить не тільки про невихованість дитини, а і про неповагу. Це також може бути спричинене відсутністю педагогічних навичок у дорослих, які наглядають за дитиною, особливо у людей похилого віку, низького рівня педагогічної культури в цілому» [7].

Таким чином, з одного боку, у дітей відсутня довіра до школи і соціальних служб, а представники найближчого оточення не завжди в змозі допомогти. З іншого боку опікуни не бачать проблем дитини, прагнуть не виносити «сміття з дому» та не звертається за допомогою до фахівців. Крім того, часто вік опікунів, їх світогляд, досвід та інші проблеми заважають порозумінню з дітьми. Вчителі та інші педагогічні працівники, звісно, не можуть компенсувати відсутність батьків, але можуть вчасно помітити проблему і надати кваліфіковану допомогу в інтересах дитини. Проте представники соціального оточення не звертаються до них, не бачать ресурсів виховного впливу в класному керівникові, соціальному педагогові, соціальному працівникові та психологові. Тому необхідними є заходи щодо поліпшення взаємодії сім'ї та школи в інтересах дитини, порозуміння між ними, а також підготовка педагогічних працівників до роботи з дітьми трудових мігрантів, формування готовності та бажання допомагати сім'ям заробітчани вирішувати їхні проблеми.

1.2 Специфіка життєдіяльності дітей із дистантних сімей трудових мігрантів

«У трансформаційному суспільстві загострюються не тільки різноманітні соціально-економічні труднощі, але й численні психологічні проблеми громадян. Окремого наукового статусу набуває проблема дітей із дистантних сімей, які в умовах соціальної та економічної кризи переживають ще й обтяжливий вплив дуже суттєвих детермінант – відсутність батьків через необхідної трудової міграції, неспроможність перебувати у рідній повноцінній сімейній комунікації, неможливість адекватно ідентифікуватися в традиційних сімейно-рольових статусах і моделях особистісного розвитку. Аналіз окресленої проблематики свідчить, що в сьогоденних умовах однією з найменш соціально захищених категорій населення є діти з дистантних сімей» [8].

«Безперечно, великого значення у вихованні підростаючого покоління, формуванні особистості дитини набуває виховний потенціал батьків, адже якраз родина виступає найважливішим інститутом соціалізації та виховання, в якому діти набувають перших навичок взаємодії, засвоюють перші соціальні ролі, обдумують норми та цінності, а тип поведінки батьків впливає на формування у дитини першого і найбільш стійкого «образу Я», а згодом адекватної самооцінки та розгалуженої й гармонійної Я-концепції» [8].

«Родина – це життєвий осередок, що плекає найвищу цінність людства – дітей, завдяки яким батько і мати мають можливість повторити та продовжити себе у своїх нащадках; святиня людського духу, благородних емоційних переживань – любові, кохання, піклування, вірності, щоденного живого спілкування, співпереживання, поваги, вдячності синів та дочок, теплоти людських сердець, родинної солідарності; невсипуща хранителька національних звичаїв і традицій,

моральних чеснот, пам'яті предків. Вона є основою формування індивідуальних рис особистості, здійснення її первинної соціалізації, розвитку інтелектуальних та творчих здібностей, формування ціннісних орієнтацій, безпосереднього залучення до культурних надбань і культуротворчих процесів, створення можливостей засвоєння різних варіантів соціального досвіду, формування громадської зрілості, гендерної ідентичності як елементів духовності, екологічної культури» [7].

«Родина як фундамент суспільства є джерелом духовного росту та матеріального добробуту людини, вона забезпечує відтворення та продовження людського роду. Саме в сім'ї закладаються основи виховання та формування особистості, через неї успадковуються життєвий досвід, духовні цінності, національні особливості, трудові навички» [1].

«Загальною науково-психологічною константою стало визнання того, що основними факторами сімейного життя є: почуттєві взаємини між членами родини; емоційна єдність дитини з батьками; атмосфера захищеності, бажаності, любові. Однак для сучасних сімей через об'єктивні та суб'єктивні причини характерний дефіцит безпосереднього спілкування батьків і дітей у родинному колі» [7].

«Через причини трансформаційного соціально-економічного характеру в нашому суспільстві з'явилися родини, члени яких тривалий час перебувають за кордоном на заробітках. Зосередженість зусиль батьків на розв'язанні питань матеріального добробуту сім'ї призводить до значного скорочення часу для спілкування з дитиною, заняття спільною справою, спільного проведення дозвілля. Звісно, такі умови несприятливі для розвитку особистості дитини» [7]. «Проблема виховання в дистантній родині найбільший резонанс викликає у підлітків, адже через недостатність любові, батьківської уваги,

відсутність спілкування та емоційної підтримки у їх розвитку відбувається своєрідна перепона як відповідь на накладання вікової кризи розвитку та кризової ситуації внутрішньородинної взаємодії у системі «батьки-діти» та нової соціальної ситуації розвитку. Такий стан може призвести до дезадаптації в суспільстві та негативно вплинути на особистісні параметри дитини підліткового віку» [18].

Виїзд батьків за кордон часто обертається трагедією для дітей, які стали жертвами матеріального благополуччя. У таких сім'ях діти переважно зростають у достатку, але нерідко з комплексом неповноцінності.

«Діти трудових мігрантів – новітнє соціальне сирітство, що стало проблемою загальнонаціонального масштабу та яке останнім часом почало носити назву «євросиротство» [7]. «Як свідчать соціологічні дослідження, більшість мігрантів мають двоє й більше дітей і лише 6% заробітчан бездітні. Досвід показує, що гроші, які заробітчани передають своїм дітям, останні часто використовують бездумно. Головна проблема таких дітей у тому, що, залишені без батьків, вони озлоблюються, стають агресивними, пропускають уроки, знайомляться і підтримують контакти з сумнівними особами, вживають спиртне, ведуть легковажний спосіб життя» [8].

«На жаль, в Україні не існує єдиної статистики щодо цієї категорії сімей, що має на даний час цілком об'єктивні підстави, але значно ускладнює розв'язання проблеми. Причинами цього є, у першу чергу, невизначеність структур, відповідальних за цю роботу, брак спеціалістів для її проведення, а також відсутність фінансового забезпечення» [8].

Про загрозу ситуації серед дистантних сімей свідчить той факт, що багато дітей з цих сімей через бездогляд і нехтування були переведені в інтернати та дитячі будинки, а деякі з них, залишившись без піклування батьків, додають до списку «дітей вулиці».

Взагалі, діти трудових мігрантів мають ті самі проблеми, що і їх однолітки, однак через відсутність батьків у них виникають турботи щодо долі батьків, тривога, самотність, страх, надмірні спроби самоствердитися, які часто проявляються у девіантній поведінці та конфліктах. Часто діти сприймають своїх батьків як безпорадних та незахищених, внаслідок чого вони перестають сприймати їх як гарантів власної безпеки і втрачають емоційний комфорт, який традиційно забезпечувала сім'я. Діти, яких виховує один з батьків, не можуть ідентифікувати себе, тому вони можуть тяжіти до гомосексуальних стосунків у молодості або виростати егоїстичними «нарцисами». Образа на батьків викликає у них почуття провини за власну неповноцінність, а неконтрольована поведінка породжує послаблення волі, тягне за собою втрату часу, захоплення ігровими автоматами, вони сприймають те, що вони бачать як ідеал. Загальновідомо, що психічна травма, отримана в підлітковому віці, накладає глибокий слід на психіку несформованої дитини, яка гостро потребує батьківської любові, підтримки, поради. Отже, як результат, нормальний розвиток у дітей без батьківського піклування гальмується.

Сім'я як економічне та соціокультурне явище в сучасних умовах несе вплив різних факторів. Різде погіршення матеріального становища сім'ї є однією з причин, що призводить до збільшення кількості непрацездатних сімей. Дослідники виявили, що останнім часом все більше громадян України намагаються виїхати за кордон на постійне, тривале або тимчасове проживання, розглядаючи це як надійний спосіб вирішення багатьох життєвих проблем, насамперед соціальних. Мотивація еміграції стала набагато нижчою, ніж рівень життя в сусідніх країнах. Однак основні причини цього явища криються в економічній кризі. Основними соціальними мотивами еміграції в сучасний період є економічні мотиви: можливість знайти роботу, поліпшити умови праці,

знайти краще оплачувану роботу, змінити спосіб життя, поліпшити матеріальне становище.

«Збіднені діти – це категорія дітей, яким довелося пережити подвійну «зраду» батьків, типовими варіантами якої є відхід матері та алкоголізм та апатія батька, або створення нових сімей обома батьками» [11].

«Найчастіше мати, яка виїжджає за кордон, залишає дітей батькові або літнім родичам, які з ряду причин не можуть доглядати своїх дітей чи онуків. Залишаючись наодинці з дітьми, у чоловіків часто виникає дратівливість у спілкуванні з ними та їх близьким оточенням, нетерпимість до будь-яких проявів непокори. Батькові особливо важко сприймати небажання дітей допомагати йому в виконанні домашніх завдань, погану успішність дитини в школі, спроби відповісти грубістю і жорсткістю на прохання або зауваження батька. За останні роки багато віддалених сімей отримали статус неповної або дисфункціональної родини, що спричинило появу нового комплексу сімейних та дитячих проблем» [22].

Відповідно до закону, дитина, яка була без батьків більше півроку, вважається позбавленою батьківського піклування, і часто батьки, виходячи на роботу, залишають своїх дітей на два-три роки, а іноді і більше. У той час як діти молодшого шкільного віку зазвичай залишаються з одним із батьків чи бабусь і дідусів, діти старшого шкільного віку та підлітки часто залишаються у далеких родичів та сусідів. У таких випадках вікові життєві кризи також додають проблеми відсутності контролю, відсутності видимості, ці діти часто потрапляють під негативний вплив вулиці.

«Дистантні сім'ї є потенційно проблемними і неблагополучними, у них порушені внутрішньородинні зв'язки, структура сім'ї, її спроможність виконувати свої функції. Гостро постає проблема

самопочуття дітей з таких сімей, які досить часто залишаються без належного нагляду та піклування. Дитина в дистантній сім'ї періодично або постійно живе в умовах неповної та блокованої сімейної комунікації» [4].

«Типовими характерологічними симптомами дітей, які виховуються у дистантних дисфункціональних сім'ях, є: 1) у підлітків з дистантних сімей акцентуований гіпертимний, сенситивний та демонстративний типи характеру, у підлітків з повних сімей - інтровертний та збудливий типи акцентуацій характеру» [7]; 2) «охарактеризувавши вплив тривалої відсутності батьків на формування агресивності підлітків, виявлено, що в них домінуючими є такі реакції як: образливість та почуття провини. У респондентів такої групи провідною є реакція «роздратування» [7]; 3) «за результатами співвідношення реактивної та особистісної тривожності у підлітків з дистантних сімей різниця спостерігається за проявом реактивної тривожності» [7]; 4) «при дослідженні самооцінки, тривожності, фрустрованості, агресивності та ригідності виявлено, що підліткам з неповних сімей притаманний виражений певний рівень фрустрованості та тривожності» [7]; 5) «ступінь самооцінки та самостановлення у дітей трудових емігрантів вищий, ніж у підлітків з повних сімей» [7]. «Аналіз особистісних рис характеру дає підставу стверджувати, що для підлітків з дистантних сімей характерна критичність, нерішучість, дратівливість, нестійкість в інтересах та поглядах, егоїстичність, напруженість та легка збудливість. Діти трудових мігрантів проявляють вищі показники за критеріями самокритики, морально-етичного й соціального Я та інших параметрів психоструктури» [7].

Сім'ї трудових мігрантів, як і кожна сучасна родина, повинні залишатися головною складовою у вихованні дитини: забезпечувати їй матеріально-психолого-педагогічні умови для фізичного, морального і

духовного розвитку. Для повноцінного виконання своїх функцій такій родині необхідний цілий комплекс заходів як на регіональному, так і на державному рівні, зокрема: передбачити в Сімейному кодексі право батьків надавати тимчасову опіку іншим особам на час їх перебування за кордоном; організувати ведення статистики сімей працівників і дітей-соціальних сиріт для чіткої координації роботи з ними; спростити візові бар'єри, що полегшить часті контакти членів родини. Для підтримки дітей, які опинилися в складних соціально-психологічних умовах, варто використовувати роботу психологічних центрів, гарячих ліній та інших соціальних служб, де можна отримати професійну допомогу. Сприяння запобіганню соціального сирітства в селах і малих містах можливо, зокрема, шляхом відновлення їх соціальної інфраструктури, підвищення ролі церкви й залучення медіа.

Таким чином, сучасна міграція – це невіддільна частина глобального світу, що ставить перед суспільством нові завдання. Хоча цей процес пов'язаний зі значними негативними ефектами, міграційні потоки зупинити неможливо. Отже, необхідно спрямувати їх так, коли буде поважатися гідність людини, свобода вибору, заснована на аксіомі, згідно з якою духовний аспект особистої й соціальної самореалізації людини має набагато більший пріоритет, ніж матеріальний.

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

2.1. Профілактика дезадаптації як основа соціальної роботи з дітьми трудових мігрантів (за результатами дослідження проблем дітей трудових мігрантів)

Проблема трудової міграції існує в Україні багато років. Але до недавнього часу не вважалося за необхідне звертати увагу на проблеми дітей трудових мігрантів. Одночасно від'їзд батьків на роботу за кордон призводить до негативних процесів, особливо у дітей трудових мігрантів, які є школярами. Через це складною сімейною проблемою, що переростає в соціальну, постає виховання дітей трудових мігрантів, особливо у випадках тривалої відсутності обох батьків. Дитина гостріше усвідомлює відсутність матері, що призводить до ризику депривації й дезадаптації.

Актуальність піднятої теми передбачає необхідність розробки й впровадження технологій соціальної, соціально-педагогічної та психологічної роботи соціальних працівників, психологів і педагогів, які працюють безпосередньо з дітьми трудових мігрантів, зокрема, для запобігання й мінімізації наслідків розлучення. У світовій практиці розроблено безліч кейсів, використовуючи які, працюють соціальні фахівці. У нашому дослідженні ми розглянемо деякі з них.

З метою вивчення проблем дітей трудових мігрантів ми провели дослідження у Херсонській загальноосвітній школі I-III ступенів №32 Херсонської міської ради. За основу анкети (Додаток А) нами було обрано запитальник для вивчення проблем сучасного соціального сирітства дітей трудових мігрантів О. Кичак [20].

Опитано 20 дітей віком від 7 до 16 років, чий батьки або один із батьків були вимушені за різних обставин виїхати «на заробітки». Для ефективної організації соціальної роботи з дітьми трудових мігрантів ми збрали повну інформацію про сутність, причини та часові межі процесу їх дезадаптації. Під час вивчення дезадаптації ми діагностували як суб'єктивні (індивідуальні) чинники, так і ті соціальні, що характеризують мікросоціуми, міжособистісні відносини на різних рівнях тощо.

Ми прийшли до висновку, що серед всіх заходів соціальної роботи з дітьми трудових мігрантів пріоритетною є профілактична робота, що об'єднує зусилля різних фахівців з метою створення цілісної системи допомоги таким дітям. Практиці відомі випадки, коли фахівці з соціальної роботи в школі, що відвідують діти трудових мігрантів, надавали дитині психологічну та соціальну допомогу, створюючи дитячий ігровий простір.

До основних методів соціальної роботи з дітьми трудових мігрантів належать:

- консультаційна та роз'яснювальна робота з батьками, вчителями;
- мобілізація виховного потенціалу середовища, робота з контактними групами неповнолітніх, в тому числі з родиною;
- організація корекційно-роз'яснювальних заходів залежно від ступеня дезадаптації, залучення необхідних фахівців, допомога профільних установ, центрів, служб;
- патронаж таких неповнолітніх.

Один з напрямів соціальної профілактики – це соціальний контроль за умовами виховання дезадаптованих підлітків, розлучених з батьками в силу певних обставин. До особливостей соціального контролю можна віднести:

- активний захист порушених прав підлітків, співпраця в цьому питанні з правоохоронними органами та громадськістю;

- профілактика і припинення різних поведінкових розладів, коли соціальна дезадаптація підлітка вимагає застосування певних санкцій проти нього самого і тих, хто займається його вихованням.

Профілактична робота з сім'ями трудових мігрантів характеризується діями, спрямованими на проведення виховно-профілактичних заходів, а саме:

- поширенням профілактичної інформації (друкована інформація, ЗМІ, міжособистісні відносини тощо);

- формуванням навичок і умінь здорового способу життя, запобіганням формуванню пронаркогенних моделей поведінки;

- початком педагогічної та основний профілактичної роботи;

- організацією заходів щодо реалізації програми нормального життя особистості дезадаптованої дитини;

- профілактичною роботою з алкоголізмом, вживанням тютюну серед інвалідів;

- пропагандистськими заходами, присвяченими міжнародним святкам, всесвітнім дням без тютюну, алкоголю, наркотиків тощо;

- підготовкою й реалізацією заходів із боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх;

- розробкою та виготовленням методичних матеріалів для батьків і фахівців, які працюють з даною категорією дітей, залежно від напряму профілактичної роботи;

- розробкою й впровадженням системи заохочення педагогів за первинну профілактику негативних явищ у дітей і юнацтва.

Профілактика дезадаптації здійснюється через форми роботи, спрямовані на мінімізацію ймовірності відхилень у поведінці дітей.

Основними способами запобігання й подолання наслідків дезадаптації дітей та підлітків можна назвати наступні:

- створення оптимальних умов навколишнього середовища для дитини;
- запобігання перевантажень в процесі навчання через невідповідність рівня складності навчання індивідуальним можливостям дитини й організації навчального процесу;
- підтримка та допомога дітям під час адаптації до нових невідомих для них умов;
- заохочення дітей до самоактивації й самовираження в середовищі, що стимулює процес адаптації тощо;
- розширення мережі спеціалізованих служб соціальної, психологічної та педагогічної допомоги населенню, що опинилися в складних життєвих обставинах: гарячі лінії, кабінети соціально-психологічної та педагогічної допомоги, кризові лікарні тощо, та запровадження рівня доступності до таких видів допомоги;
- навчання батьків, вчителів та вихователів методам попередження дезадаптації й подолання її наслідків;
- підготовка фахівців спеціалізованих служб соціальної, психологічної та педагогічної допомоги населенню з важкими життєвими обставинами тощо.

Проблема дезадаптації поведінки дітей трудових мігрантів сьогодні дуже актуальна для нашої країни. Залишившись без батьків під опікою близьких родичів, діти відчують нестачу душевного тепла, недостатню увагу до своїх справ з боку дорослих, а також зайву свободу й неконтрольованість. Досвід роботи з дітьми трудових мігрантів показує, що вони стикаються з низкою серйозних психоемоційних труднощів, схильні до депресії й девіантної поведінки, а тому потребують відповідної підтримки. У нашому дослідженні була

контрольна група дітей віком від 7 до 16 років, батьки яких виїхали на заробітки. У роботі з ними було вжито заходів щодо попередження дезадаптивної поведінки, наприклад, поширення профілактичної інформації, формування навичок і вмінь здорового способу життя; проведення освітніх заходів з навчання методам ненасильницького спілкування. При цьому робота велася з оточенням – з батьками, за можливістю, під час їх повернення додому, та з дорослими, які їх замінюють.

Таким чином, процеси міграції населення будуть існувати завжди та значно впливати на суспільство. Основним завданням спеціальних служб, що так чи інакше стикаються з міграцією під час своєї роботи, – мінімізувати її негативні тенденції й наслідки.

2.2 Специфіка соціальної роботи з сім'ями трудових мігрантів як реалізація прав українських трудових мігрантів на соціальний захист

Поширення в нашій країні сімей трудових мігрантів є відносно новим феноменом сучасності. Згідно з останніми статистичними даними, Україну залишило близько 7 мільйонів громадян. У більшості мігрантів без батьківського піклування залишилося близько 7-9 млн. дітей.

Соціальна робота з мігрантами та їх родинами спрямована на захист, підтримку й допомогу та здійснюється за такими пріоритетними видами діяльності: обслуговування, профілактика, реабілітація, соціальний супровід (патронаж).

«Поняття соціального забезпечення і соціального захисту еволюціонували, а підходи до визначення цих понять використовуються не з тотожною метою у різних країнах та міжнародних організаціях. У

багатьох контекстах терміни соціального захисту і соціальної безпеки можуть бути використані як взаємозамінні, охоплюючи як накопичувальні, так і ненакопичувальні вигоди» [30].

«Соціальний захист також включає такі компоненти, як грошові та натуральні трансферти, соціальне страхування, програми соціальної допомоги та громадської підтримки. Варто зауважити, що МОП апелює до дефініцій соціального захисту та соціального забезпечення як складових соціальної безпеки населення, що охоплює заходи, які пов'язані з: відсутністю роботи (через хвороби, інвалідність, материнство, виробничі травми, безробіття, старість або смерть члена сім'ї); відсутністю доступу до медичного обслуговування; недостатньою підтримкою сім'ї, особливо дітей; загальною бідністю та соціальною ізоляцією» [30].

«Соціальний захист трудових мігрантів, на наше переконання, спрямований на фінансову стабільність у країні, прискорення встановлення рівності та розвиток людського потенціалу. Соціальний захист можна розглядати і як стратегію максимізації можливостей і мінімізації економічних і соціальних ризиків, пов'язаних з міграцією молоді. Для забезпечення соціального захисту трудових мігрантів необхідно, як мінімум, розглядати такі аспекти, як:

1. Доступ до соціальних програм та надання пільг, у т. ч. для забезпечення доступу до медичної допомоги та інших базових соціальних послуг.

2. Мобільність соціальної допомоги.

3. Розвиток неформальних мереж підтримки.

4. Формування нової політики щодо ринку праці і працевлаштування» [30].

«Так, доступ до програм соціального захисту (у т. ч. доступ до соціального страхування та/або програм підтримки зайнятості) можуть

безпосередньо мінімізувати деякі ризики, з якими стикаються мігранти, за винятком підвищення їх людського розвитку. Такий доступ забезпечує більш плавну адаптацію молоді як міжнародних мігрантів, що сприяє їх економічній та соціальній інтеграції. Реалізація заходів соціального захисту може вирішити проблему економічних та соціальних бар'єрів доступу до послуг. Формування механізму доступу для найбільш вразливих категорій населення є ціллю досягнення більш справедливого розподілу ресурсів і благ. Таким чином, вони допомагають вирівняти поле підтримки як для дітей, так і для дорослих щодо реалізації свого потенціалу. Для трудових мігрантів ці послуги можуть допомогти у подоланні економічних чи соціально-культурних бар'єрів (наприклад, сприяння ефективній інтеграції на місцевих ринках праці чи асиміляція у навчальних закладах) [30].

За цільовим призначенням та категоріями клієнтів у соціальній роботі з цією категорією населення виокремлюють наступні напрями:

- роботу з дітьми трудових мігрантів;
- роботу з батьками трудових мігрантів;
- роботу з соціальним оточенням дітей «заробітчан».

«Серед вище зазначених видів діяльності соціального працівника з родинами трудових мігрантів пріоритетними визначають:

- 1) профілактику;
- 2) соціальний супровід;
- 3) корекційну роботу;
- 4) реабілітацію» [12].

Профілактична робота з дітьми трудових мігрантів передбачає: інформування про проблеми, права і потреби дітей; формування сімейних цінностей; усвідомленого та відповідального батьківства; виявлення ресурсів для задоволення потреб сім'ї; ізолювання дитини від негативних факторів, впливів, пом'якшення їх; підтримання зв'язків з

батьками; включення дитини в позитивне соціальне середовище під час навчання та дозвілля.

Соціальний супровід дитини та її оточення під час відсутності батьків – це робота соціальних працівників, суб'єктів захисту дитини в районі, місті, селі щодо подолання складних проблем, що виникають у дитини в різних сферах життєдіяльності; об'єднання зусиль, ресурсів для їх подолання.

Реабілітація дитини, сім'ї, після повернення батьків передбачає налагодження взаєморозуміння, стосунків, відновлення почуттів, розв'язання проблем, що виникли за відсутності батьків і можуть бути вирішені лише ними.

«Соціальна робота з батьками спрямована на: запобігання конфліктам у системі «батько-дитина» і можливим непорозумінням на кризових, вікових етапах дитини; формування усвідомленого і відповідального батьківства, цінностей та норм сімейного життя; усвідомлення права дитини жити у повноцінній сім'ї та відповідальності батьків за їх життя. Найбільш доцільними формами та методами соціальної роботи з батьками є лекції, відеолекторії, бесіди, тренінги, рольові ігри, конференції (зустрічі з фахівцями з проблем сім'ї), щодо проблем формування усвідомленого та відповідального батьківства; консультування» [12].

«Робота з соціальним оточенням дітей трудових мігрантів передбачає: формування поваги до дитини, до її прав, вчити розуміти дитину; вчити захищати її; формувати відповідальність за дитину. Починати роботу з соціальним оточенням дітей трудових мігрантів треба з формування позитивної мотивації до співпраці зі школою, соціальним педагогом, психологом. Виокремлюють два шляхи формування позитивної мотивації до взаємодії:

1) активізація вже існуючих спонукань до діяльності в інтересах дитини з акцентом на необхідність і доцільність взаємодії з педагогічними працівниками через показ перспективи взаємодії, приклади створення ситуації захисту, заохочення, опора на позитивне в дитині;

2) стимулювання представників соціального оточення до взаємодії з педагогічними працівниками через нагадування про обов'язки членів сім'ї, показ негативних прикладів та їх наслідків, усвідомлення своїх проблем з дітьми і неможливості їх розв'язати самостійно, акцентування уваги на наявності помилок у спілкуванні й ставлення до дитини, виявлення шляхів їх усунення через співпрацю в інтересах дитини» [12].

Особливою видається робота з соціальним середовищем дітей трудових мігрантів, що здійснюється за наступними напрямками: формування позитивного ставлення до самої дитини, до його потреб; знайомство й обізнаність про права, потреби, умови, проблеми дитини; формування життєвих навичок і вмінь; виявлення причин дитячих проблем; налагодження відносин з дитиною і навчання дорослих способам позитивного впливу на дітей, демократичному стилю спілкування з дитиною.

Найефективнішими формами роботи з соціальним середовищем дітей трудових мігрантів визначають індивідуальні та групові. Успішними методами практичної роботи можна назвати бесіду, консультації, навчання, групи підтримки, робота яких в Україні, на жаль, поки не отримала такого поширення, як за кордоном, хоча активісти груп підтримки вже зарекомендували себе у вирішенні завдань щодо відповідальності за виховання та розвиток дітей під час відсутності батьків. Соціальний працівник, як лідер таких груп, повинен дотримуватися професійної етики, вчити людей висловлювати свої почуття, забезпечувати зворотний зв'язок, підтримувати атмосферу

щирості, уваги та цілісності групи, забезпечувати чіткі умови роботи, дотримуватися правил, доносити мету й правила роботи до членів групи.

Ефективність роботи таких груп, як показав практичний досвід, тісно пов'язана із ситуацією успіху в розв'язанні власних проблем, що переживають її учасники. У профілактичній, корекційній та реабілітаційній роботі з дітьми трудових мігрантів, їх сім'ями та соціальним оточенням позитивним є потреба та впровадження постійно діючих програм, в основу яких покладено модель організації соціального середовища, інформування, активного соціального навчання у формі тренінгу.

Тренінги повинні складатися з 12-30 занять, кількість учасників – 12-14 осіб. Тренінги окремо проводяться з дітьми, батьками, особами, які тимчасово замінюють батьків (дідусі, бабусі, тітки, дядьки тощо). Для групових занять з дітьми підліткового віку використовуються матеріали «Тренінгу особистісного самопізнання», «Тренінгу профілактики правопорушень з основами правових знань», «Тренінгу самовизначення й досягнення». Для роботи з батьками та соціальним оточенням дітей пропонується проводити тренінги «Вирішення конфліктів», «Основи батьківської компетенції».

Значне місце в соціальній роботі з дітьми трудових мігрантів та їх сім'ями посідає індивідуальна корекційна робота. «У роботі з дітьми віком від 6 до 10 років пропонується використовувати корекційну програму, що спрямована на подолання дитячих страхів та тривожності за допомогою образів. Метою програми виступають процеси з активізації, оптимізації та нормалізації процесів, уявлень, пов'язаних зі страхами. Успішність реалізації мети забезпечуватиметься під час вирішення наступних завдань: 1) символічний контакт з об'єктом страху і реагування через програвання та ідентифікацію зі страхом; 2) зняття «побоювання страху» через усвідомлення його соціальної користі; 3)

активізація через уяву ресурсів неусвідомленого, пов'язаного з архетиповими переживаннями, що знайшло своє відбиття у традиційній народній культурі; 4) «заволодіння» страхом через зміну фокусу відносин і перебудову взаємодії з об'єктом страху. Програма складається з восьми занять, які проводяться щотижня протягом 2-х місяців. На кожне заняття відводиться від 1 до 2-х годин. Склад групи: 12-16 дітей» [24].

Консультації – важливий спосіб роботи з батьками та опікунами. Сімейне консультування включає наступні етапи: діагностичне інтерв'ю (виявлення проблеми); перевірка гіпотези (зміст конфлікту з дитиною, зона конфлікту і способи поведінки в конфлікті); інтерпретація гіпотези, переорієнтація (пошук нових способів дії). Результатом консультування повинно стати поява у батьків бажання змінити себе, а не тільки дитини.

Індивідуальне консультування підлітків засноване в основному на використанні методів терапії, бесіди, оскільки в цьому віці бесіда є важливим засобом мінімізації порушень психічного здоров'я.

«Консультування підлітків проводиться за схемою: встановлення контакту з підлітком, захист підлітка (опис труднощів і бажаних змін в собі, конкретних людей, ситуаціях); діагностичне інтерв'ю (пошук причин труднощів); інтерпретація (гіпотеза консультанта про можливі причини труднощів підлітка); переорієнтація (спільна розробка конструктивних способів подолання труднощів)» [31]. Програма групової роботи з підлітками повинна забезпечувати виконання вікових завдань по розвитку і формування психологічного здоров'я з урахуванням порушень емоційно-вольової сфери, пов'язаних з тимчасовою відсутністю батьків. Психологи пропонують виділити основні теми для кожного класу, а саме: «Я і мій внутрішній світ» (для 5 класу); «Типові проблеми підлітка» (для 6 класу); «Я та інші» (для 7 класу); «Психологічна культура особистості підлітка» (для 8-9 класів).

Залежно від віку підлітка на заняттях використовуються дискусійно-рольові методи, аналіз життєвих ситуацій тощо.

Корекційна робота з дитиною та консультування батьків спрямована на розвиток особистості дитини та її батьків з метою пошуку шляхів і можливостей вирішення складних ситуацій.

Реабілітаційна робота з сім'єю дітей трудових мігрантів проводиться після повернення батьків і пов'язані з відновленням стосунків та їх корекцією. Основними причинами конфліктів дитини з батьками є непорозуміння між ними, відсутність досвіду вирішення конфліктних ситуацій, бажання батьків контролювати поведінку дитини. Реабілітаційна робота загалом визначається характером соціальної проблеми, пов'язаної зі станом дитини. Якщо причиною конфліктів у сім'ї є непорозуміння між дитиною і батьками, то слід використовувати вищезазначені технології роботи соціального працівника, психолога, соціального педагога. Якщо діти проявляють відхилення у поведінці, що мають асоціальний характер, то слід звернути увагу на визначення рівня девіантності, визначити передумови девіації, розглянути особливості соціальної та соціально-педагогічної роботи стосовно кожної конкретної дитини.

У навчально-методичній літературі виокремлюють наступні етапи роботи з такими дітьми: 1) визначення характеру відхилень у поведінці, причини девіантності; 2) вивчення мікросоціального середовища дитини та підтвердження або не підтвердження соціального діагнозу її становища; 3) визначення соціально сприятливих умов для проживання та розвитку неповнолітньої особи, їх організація; 4) психокорекційна робота з дитиною в умовах реабілітаційного центру, начального закладу, соціальної служби; 5) соціальний супровід дитини за місцем її тимчасового чи постійного проживання працівником соціальних служб, органів у справах неповнолітніх.

Зміст соціального супроводу включає соціальне дослідження ситуації, виявлення стану дезадаптації дитини, запобігати можливим проявам втеч з дому, вчинення правопорушень чи злочинів, бродяжництва, надання психологічної, соціально-педагогічної, соціально-інформаційної, соціально-методичної, соціально-правової допомоги.

Під час соціальної реабілітації особливе місце посідає застосування методів переконання, перебудови самосвідомості, методів регулювання поведінки, методів перенавчання та переключення. Усі ці методи спрямовані на зміну ціннісних орієнтацій та особистісних якостей підлітка. «Соціальна реабілітація дитини з девіантною поведінкою посилюється за допомогою використання методів та прийомів психокорекції. До специфічних методів психологічної роботи з девіантною поведінкою відносяться: «поведінкове інтерв'ю», що стимулює мотивацію до позитивних змін; прийоми протистояння; терапевтичний контакт; техніка розкриття індивідуального змісту і функціональної значущості відхилення; методи природних наслідків поведінки; когнітивна реконструкція; методи модифікації поведінки» [43].

Реабілітаційні заходи з девіантними дітьми трудових мігрантів не можуть бути успішними без роботи з родиною. Сьогодні практика роботи з сім'єю наголошує на застосуванні сімейного консультування й сімейної психотерапії з обов'язковим їх поєднанням. Робота з родиною спрямована на виявлення та усунення сімейних розладів. Найбільш поширеними формами такої роботи з сім'єю визначають наступні: сімейне консультування, сімейна психотерапія, консультування членів родини; робота з декількома сім'ями з аналогічним відхиленням; поєднання цих форм.

Використання таких спеціальних прийомів, як то: організація сімейної взаємодії (бесіда через посередника); кругове опитування (питання, що розкривають характер взаємовідносин у родині); системні гіпотези (щодо порушень в сімейній системі); генограма (схематичне зображення історії поколінь); терапевтична письмова згода (розподіл ролей і відповідальності за симптоми); сімейні метафори (уявні порівняння, засновані на мові і сімейний досвід); структурні прийоми, що відбивають структуру й закономірність взаємин в сім'ї (соціограма, сімейна скульптура, сімейна дошка); рольова гра, психодрама, – підвищує ефективність роботи з родиною.

Отже, соціальна робота з дітьми трудових мігрантів та їх батьками є важливою складовою соціальної політики держави і саме такі пріоритетні напрями, як профілактика, соціальна підтримка, корекційна та реабілітаційна робота, відіграють важливу роль в успішній соціалізації дитини та батьківському усвідомленні своєї відповідальності за дітей, встановлюючи їх позитивну взаємодію.

Соціальний захист – найважливіший інструмент усунення економічних і соціальних ризиків. Трудові мігранти часто стикається з обмеженим доступом до системи соціального захисту, тому уряд України несе основну відповідальність за забезпечення їх ефективного доступу до соціального захисту. Міжнародні правові інструменти, включаючи конвенції та рекомендації з соціального забезпечення для трудових мігрантів та конкретні типи інструментів соціального захисту, забезпечують правову і політичну основу для розширення існуючої національної системи соціального захисту молодих мігрантів як по горизонталі, так і по вертикалі за рахунок двовимірного підходу.

ВИСНОВКИ

З історичної точки зору міграція – явище не нове. Економічні проблеми, військові конфлікти, національні протистояння та інші проблеми постійно підштовхують багатьох людей до переміщення по планеті. Кількість людей, які покидають свою країну щороку, оцінюється в один мільйон. Україна – це країна зі змішаними потоками мігрантів, але з набагато більшою ймовірністю вона стане країною від'їзду. Більшість українців залишають батьківщину в пошуках роботи, нелегально працюють за кордоном і, відповідно, є нелегальними мігрантами.

Серед основних найбільш поширених внутрішніх чинників трудової міграції громадян України за кордон визначають низький економічний рівень життя та високий рівень безробіття в країні, бідність більшості населення й міграція, гендерна дискримінація, низька поінформованість про торгівлю людьми, недоліки правового захисту, корупція та психологічні чинники. Але серед перерахованих проблем, на наш погляд, найскладніша полягає в тому, що члени сімей трудових мігрантів змушені жити окремо, автоматично стаючи дистантною родиною.

Соціальна робота з мігрантами та їхніми родинами спрямована на захист, підтримку й допомогу та здійснюється за наступними пріоритетними напрямками: догляд, профілактика, реабілітація, соціальна підтримка (патронаж).

Серед вищезазначених дій соціального працівника з сім'ями трудових мігрантів пріоритетними є: профілактика; соціальна підтримка; корекційна робота; реабілітація.

Профілактична робота з дітьми трудових мігрантів включає: інформування про проблеми, права і потреби дітей; формування

сімейних цінностей; свідоме і відповідальне виховання; визначення ресурсів для задоволення потреб сім'ї; ізоляція дитини від негативних факторів, впливів, їх пом'якшення; забезпечення взаємодії з батьками; включення дитини до позитивного соціального середовища у сфері освіти й дозвілля.

Соціальна підтримка дитини та її оточення за відсутності батьків – це робота соціальних працівників, органів захисту дітей в районі, місті, селі, громаді, спрямована на подолання складних проблем, що виникають у дитини в різних сферах життя; об'єднання зусиль і ресурсів для їх подолання.

Робота з соціальним середовищем дітей трудових мігрантів передбачає: формування поваги до дитини, її прав, навчити розуміти дитину; навчити її захищати; формувати відповідальність за дитину. Розпочинати роботу з соціальним середовищем дітей трудових мігрантів необхідно з формування позитивної мотивації до співпраці з закладом освіти, соціальним працівником, психологом. Визначають два способи формування позитивної мотивації до взаємодії: 1) активація наявних стимулів до роботи в інтересах дитини з акцентом на необхідність і доцільність взаємодії з учителями через показ перспективи взаємодії, приклади захисту, заохочення, опора на позитив у дитині; 2) стимулювання членів соціального середовища до взаємодії з учителями через нагадування про відповідальність членів родини, демонстрація негативних прикладів та їх наслідків, усвідомлення власних проблем з дітьми та нездатність їх вирішувати самостійно, акцентування уваги на помилках під час спілкування та ставлення до своєї дитини, виявляючи способи їх усунення через співпрацю в інтересах дитини.

Соціальна робота з дітьми трудових мігрантів та їх батьками є важливою складовою соціальної політики держави, а, отже, завдяки таким пріоритетним напрямом роботи, як профілактика, соціальна

підтримка, корекційна та реабілітаційна робота, відіграє важливу роль в процесі успішної соціалізації дітей та батьківської відповідальності за власних дітей, встановлюючи їх позитивну взаємодію.

Рекомендації із мінімальних рівнів соціального захисту лягли в основу мінімальних рівнів соціального захисту як основних елементів національної системи соціального забезпечення. Вони спрямовані на досягнення загальної захисту шляхом забезпечення мінімального рівня гарантованого доходу та доступу до базових медичних послуг для всіх, включаючи мігрантів і членів їхніх родин (горизонтальний підхід). Це дає додаткові рекомендації з розробки та реалізації стратегій по розширенню системи соціального захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. Соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику / Т. Алексеєнко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. - 2005. - №1. - С. 56-60.
2. Антоняк Н. Зовнішня трудова міграція батьків як причина соціального сирітства дітей // Соціальна педагогіка: теорія та практика. -2007., - №2
3. Антонян Н. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема [Електронний ресурс] / Н. Антонян. — Режим доступу : <http://www.dialogs.org.ua>
4. Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях / Г.В. Святненко, Л.С. Волинець. – К.: Логос, 2000. – 92 с.
5. Безпалько О. В. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи : модульний курс дистанційного навчання / А. И. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола ; заг. ред. А. Й. Капської. - К. : ДЦССМ, 2002. - 164 с.
6. Безпалько О. В. Інтегровані соціальні служби : теорія, практика, інновації : навч.- метод, комплекс / [авт.- упоряд. : О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, З. П. Кияниця та ін.] ; за заг. ред. І. Д. Зверевої, Ж. В. Петрочко. - К. : Фенікс, 2007. - 528 с
7. Ваврик А. Й. Соціальні та психологічні особливості життєдіяльності дітей із дистантних сімей трудових мігрантів Зб. наук. праць Молодіжна політика: проблеми та перспективи, №4 (14). 2010р. 401-405 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/7230>
8. Ваврик А. Соціально-психологічні проблеми дітей з дистантних сімей / Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – Психологія навчання.

- Генетична психологія. Медична психологія. – 2009. – Том. X. – Вип. 15., с. 89-99 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v10/i15/10.pdf>
9. Веретенко Х. Е. Основи батьківської компетентності . навч. посіб. / Веретенко Т. Е., Зверева І. Д., Шевченко Н. Ю. - К. : Наук, світ, 2006. - 156 с.
- 10.Галустьян Ю. Мі. Проблеми дітей трудових мігрантів, аналіз ситуації [Текст] / Ю. М. Галустьян, І. А. Дорошок [та ін.]. - К. : Міжнар. жіночий правозахисний центр «Ла Страда — Україна» , Укр. ін-т
- 11.Гевчук Н. С. Соціально-психологічні проблеми виховання дітей 64 трудових мігрантів [Електронний ресурс] / Н. С. Гевчук. - Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkp/sp/200911/3.pdf
- 12.Голова Н.І. Соціально-педагогічна робота працівників соціальної сфери з дистантними сім'ями / Збірник наукових праць. Вісник ЛДУ БЖД №13, 2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/Visnuk/article/download/365/355/>
- 13.Двіжона О. В. Засоби корекції емоційно-почуттєвої сфери дітей та підлітків із дистантних сімей: навч.-метод. посіб./ О. В.Двіжона, М. І. Тютюнник- Чернівці : Рута, 2006. -214 с.
- 14.Зовнішні трудові міграції з України [Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/268-ref22041102>
- 15.Зовнішня трудова міграція населення України: звітні матеріали загальнонаціонального вибіркового обстеження населення з питань трудової міграції / Заг. ред. та упорядкування: Український центр

- соціальних реформ, Державний комітет статистики України. - К., 2009.
- 16.Іванкова-Стецяк О. Виклики та адаптаційні резерви полілокальних родин українських трудових мігрантів / Іванкова-Стецяк О., Селешук Г., 65 Сусак В. - Львів, 2011,- 130 с.
- 17.Іванкова-Стецяк О. Спільнота як Дім. Матеріали дослідницького проекту «Церковна громада як активна форма організації життя українців в умовах трудової міграції» / О. Іванкова-Стецяк. – Львів, 2010. – 68 с.
- 18.Касьянова М. Соціалізація дітей українських мігрантів у країнах Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/68270/%D0%9C>
- 19.Католик Г, Підсаднюк А. Діти трудових емігрантів у підлітково-юнацькому віці // Практична психологія та соціальна робота, - 2006, – № 12.
- 20.Кичак О.Ю. Трудове розмаїття: праця і побут закарпатських трудових мігрантів у Празі, Римі та Москві. Запитальники та анкети для вивчення проблем заробітчанства мешканців Закарпатської області на початку ХХ ст. (для студентів історичного факультету) / О.Ю. Кичак. – Ужгород, 2016. – 75 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.academia.edu/36535588/%D0%97%D0%90%D0%9F%D0%98%D0%A2%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%98%D0%9A_1_%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB
- 21.Ковальчук Л. Г. Основні напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми з дистантних сімей [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/pozashkilna/psychologichna-sluzhba/metodichka-080914.pdf>

22. Козаченко О. Сучасна багатопоколінна сім'я: занепад, чи розквіт? / О. Козаченко // Вісник Львів. Університету. Серія: соціологія, 2010. - Вип. 4. - С. 246-253.
23. Колесник А. Корекційна тренінгова програма по роботі з дітьми трудових мігрантів / А. Колесник // Соціальний педагог. Шкільний світ. 2008.-№ 11(23).- С. 4-6.
24. Краснова Н. П. Соціально-педагогічна діяльність з соціалізації дітей вимушено переміщених сімей у нових соціокультурних умовах. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. - №1 (306), 2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/v_lup_2017_1\(1\)_20.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/v_lup_2017_1(1)_20.pdf)
25. Куб'як Н. І. Психолого-педагогічні проблеми виховання дітей з дистантних сімей, у яких батьки працюють за кордоном / Н. Куб'як // Пед. науки. Вип. 35. «Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства.» - Херсон : ХДУ, 2003. - С. 341-344.
26. Куб'як Н. Критерії готовності майбутніх педагогів до роботи з дистантними сім'ями // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 262: Педагогіка та психологія. - Чернівці: Рута, 2005
27. Левцун О. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.hearts.in.ua/articles/job_search/694.php

- 28.Маланцева О. Інтеграція дітей мігрантів в систему освіти / О. Маланцева // Соціальна педагогіка: Діловий журнал для соціальних робітників і педагогів. - 2009. - № 1. - С. 76-79.
- 29.Марков І. Українська трудова міграція в ЄС: соціологічно-статистичний портрет / І. Марков // На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції / За ред. І. Маркова. - Львів, 2009. 33. метод, посіб. [Текст] / В. Л. Андреева, Т. Е. Веретено, Т. О. Дорошок [та ін.]. - Х. : Мальцев, 2008. -384 с.
- 30.Мульська О. П. До формування системи соціального захисту трудових мігрантів. – Економіка та держава. – № 7. – 2015. – с. 54-57 / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2015/14.pdf
- 31.Особливості психологічної корекції в підлітковому віці [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://um.co.ua/9/9-17/9-173560.html>
- 32.Пальян З. Структурні чинники народжуваності в Україні: діти трудових мігрантів в умовах загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод, посібник / [за ред. проф. Р.Х. Вайноли]. - Кам'янець-Подільський, 2011. - 121 с.
- 33.Пенішкевич Д. І. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи із дистантними сім'ями / Д. І. Пенішкевич // Науковий вісник Чернівецького університету. — Вип. 225. Педагогіка та психологія. — 2005. — С. 89-9
- 34.Позняк О.В. Міграція населення як чинник соціально-економічного та демографічного розвитку // Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції: Зб. матеріалів міжнар.наук. конф., 16 жовтня 2007 р., м.Київ / за заг. ред. О.С.Власюка - К.: ПЦ «Фоліант», 2008. - С. 14-15.

35. Прибиткова І. Трудові мігранти у соціальній ієрархії українського суспільства: статусні позиції, цінності, життєві стратегії, стиль і спосіб життя (початок) / І. Прибиткова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - № 67 4. - 2002.
36. Раювська Я. М. Феномен дистантної сім'ї та її вплив на особистість підлітка / Я. М. Раювська // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огіюнка, Інституту психології ім. Г. С. Костяка НАЛЫ України. - К. : Видавництво, рік. - С. 280-290.
37. Самарська М. В. Профілактика та корекція депресивних станів дітей трудових мігрантів (методичний посібник) [Електронний ресурс] / Марія Василівна Самарська // Освіта.іа. Середня освіта. Форум «Урок». Психологія. - Режим доступу : http://osvita.ua/sdooB/lessons_8итгагу/p8yc1io1оду/14045
38. Самарська М. В. Профілактика та корекція депресивних станів дітей трудових мігрантів (методичний посібник) [Електронний ресурс] / Марія Василівна Самарська // Освіта.іа. Середня освіта. Форум «Урок». Психологія. - Режим доступу : http://osvita.ua/schooI/lessons_8шіітаг\7p8усьBo1оцу/14045
39. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; за заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Е. М. Лактіонової. — К.: ДЦССМ, 2004. - 256 с.
40. Соціальні служби - родині: Розвиток нових підходів в Україні / За ред. І. М. Ериги, Т. В. Семигіної. - К., 2002. - 128 с. 69
41. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми з дистантних сімей: Навч.-метод посібник / за ред. Левченко К. Б., Трубавіної М., Цушка І. І. - К.: ФОП «Купріянова», 2007, - 240 с.
42. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посіб. [Текст] / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушко. - К. : ФОП «Купріянова», 2007. - 204 с.

43. Соціально-психологічна реабілітація підлітків з девіантною поведінкою [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://skaz.com.ua/psihologiya/14376/index.html?page=3>
44. Сподар В. С. Діти трудових мігрантів / В. С. Сподар // Соціальна педагогіка: теорія та практика. - 2009. - № 4. - С. 14-18.
45. Технології соціально-педагогічної роботи: Навч. посібник / За заг. ред. проф. А.Й.Капської. - К., 2000. -372 с.
46. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Навчальний посібник / І.М. Трубавіна. - К.: ДЦССМ, 2003. - 132 с.
47. Трудова міграція в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96
48. Швець, Т. М. Соціальна дезадаптація підлітків у теоретичному контексті: сутність і причини виникнення [Текст] / Т. М. Швець // Педагогічні науки: зб. наук. праць. – Херсон: «Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 69. – С.49-54.

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток 1

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Лариса Ігорівна Дзюба
учасник(ин) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна
добročесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статеву чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - забезпечити анонімовість у своїй діяльності конфіденту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуваннями, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символики університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і неетичних методів досягти власних корисних цілей;
 - не завдавати шкоди власному здоров'ю або безпеці інших студентів та/або працівників.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

04.03.2020
(дата)

Лариса Дзюба
(ім'я, прізвище)

Лариса Дзюба
(ім'я, прізвище)

Додаток Б

АНКЕТА**для вивчення проблем сучасного соціального сирітства дітей трудових мігрантів**

Анкета передбачає вивчення специфіки сучасної дистантної сім'ї трудових емігрантів. Досліднику варто провести усне опитування (у формі інтерв'ю з респондентами, у ролі яких виступають діти заробітчани) серед двох вікових категорій – дітей 6-12 років та 13-25 років. Необхідно визначити процентне співвідношення респондентів, враховуючи факт заробітчанства батька або матері дитини, з'ясувати особливості виховання за відсутності одного чи й обох батьків, їх тривалого перебування за кордоном.

У щоденнику власних польових досліджень потрібно чітко зафіксувати прізвище, ім'я, по-батькові респондента, дату народження, національність, віросповідання, рівень освіти, інші соціальні характеристики. Досліднику необхідно вільно, чітко та зрозуміло для респондента формулювати свої запитання; фіксувати відповіді опитуваних. Варто врахувати світоглядні установки опитуваного, не переобтяжувати запитаннями тощо.

Передбачається усне опитування у формі стандартизованого інтерв'ю за наступним алгоритмом запитань:

Для дітей трудових мігрантів віком 6-12 років:

1. Хто з Твоїх батьків працює за кордоном?
2. Де саме за кордоном працює Твій тато (мама)?
3. Чи знаєш Ти, для чого він (вона) там робить, з якою метою заробляє гроші?
4. Чи часто Твій тато (мама) приходять додому?
5. Що він (вона) Тобі приносить?
6. Тобі краще, коли обоє батьків дома, чи достатньо й одного?
7. З ким ти живеш, коли батьки за кордоном?
8. Чи підтримуєш якийсь зв'язок (наприклад, через телефон) з татом (мамою), коли він (вона) на заробітках?
9. Чи виникає у Тебе почуття образи за те, що він(вона) Тебе "покинув"(-ла)?
10. Тобі достатньо того часу, що тато(мама) проводить вдома, для того щоб знову подружитись і зблизитись з ним(нею)? Чи існує між вами дружба взагалі?
11. Як Ти оцінюєш свої стосунки з батьком(мамою)?
12. Чи хотіла б (хотів би) ти, щоб Твій (Твоя) тато (мама) був (була) постійно з Тобою? Чому?

13. Кого з батьків Ти більше поважаєш, того, що їздить за кордон, чи того, що постійно з Тобою? Поясни чому.
14. Коли Твій (Твоя) тато (мама) їде додому, на що Ти більше чекаєш, на нього (неї) самого (саму), чи на подарунки (цукерки, іграшки і т.д.)?
15. Чи плануєш Ти сам(сама) поїхати колись на заробітки? Відповідь обґрунтуй.
16. Добре чи погано, що батьки ходять заробляти за кордон, залишаючи при цьому своїх дітей на родичів?
17. Чи хотів би (хотіла б) Ти, щоб Твої мама і тато помінялись місцями, тобто щоб на заробітки пішов другий із батьків? Чому?
18. Чи дає Тобі батько(мама) гроші, коли приходить додому? Скільки?
19. Як Ти ставишся до того, що Твій (-оя) тато(мама) їде на заробітки, чи є це для Тебе звичним явищем?
20. Який найбільший подарунок Тобі подарував (-вала) батько (мама)?
21. Про що Ти мрієш?

Для дітей трудових мігрантів віком 13-25 років:

1. З ким Ти більше спілкуєшся?
2. Що Ти знаєш про життя і роботу тата(мами) на чужині?
3. Те, що Твій(-я) батько(мама) заробляє гроші за кордоном, Ти схвалюєш чи ні?
4. Чи впливає(-ла) відсутність тата(мами) на ваші з ним(нею) відносини?
5. Чи хочеш Ти, щоб у майбутньому у Тебе були такі самі відносини з Твоїми дітьми?
6. На Твою думку, краще щоб на заробітки йшов батько чи мама?
7. Чи хотів би(хотіла б) Ти, щоб Твій(-я) тато(мама) покинув заробітки і був постійно дома?
8. Скільки грошей заробляє Твій(-я) батько(мати) за кордоном? Чи говорить він(вона) Тобі або мамі(татові) про це?
9. На що Ти витрачаєш ті гроші, які Тобі дають (пересилають) батьки?
10. Що ти очікуєш від заробітків батька(мами)?
11. Чи цінуєш Ти те, що роблять для Тебе батьки? Відчуваєш вдячність за це?
12. Тобі краще, коли Твій (-оя) тато(мама) дома, чи коли він (вона) відсутній (-ня)?
13. До кого Ти краще ставишся, до мами чи до тата? Чому?
14. Чи легко Тобі ділитись своїми таємницями з батьками, якщо вони за кордоном? До кого ти більш прив'язаний (-на)?
15. Як Ти думаєш, краще, коли діти постійно з обома батьками, чи достатньо дома одного, а інший може йти заробляти гроші?
16. Чи сумуєш Ти без батька(мами), коли він(вона) за кордоном?

17. Як Ти думаєш, навіщо сьогодні люди їдуть на заробітки, які основні причини поширення цього явища?
18. Як Ти ставишся до заробітчан? Відповідь обґрунтуй.
19. На Твою думку, чи не є заробітчанство наших людей у певній мірі зрадою Україні?
20. Що треба зробити, щоб наші люди не йшли на заробітки?